

Ayça Günkut Vurucu, Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (Ed.). *Doğudan Batıya: Devletler, toplumlar, farklılıklar.* (İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2016)

Ayça Günkut Vurucu, Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (Ed.). *From East to West: States, societies, differences.* (İstanbul: Aygan Yayıncılık, 2016)

İnceleyen: Ömer Dönmezçelik*

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini giderek artıran küreselleşme olgusunun önemli özelliklerinden birisi toplumsal ve kültürel farklılıkları teşvik etmesidir. Küreselleşmenin farklılaşmayı teşvik etmesinde ise aynı dönemde ortaya çıkan post-modernizm akımının payı büyüktür. Post-modernizm ile farklı oluşlar, öteki, çoğulluk, parçalılık, düzensizlik gibi kavramlar işlevsel hale gelmiştir. Bu durum, toplumsal ve siyasal söylemler içinde sosyal ve kültürel farklılıkların öne çıkarılmasına ön ayak olmuştur. Farklı kültürlerin görünür hale gelmesiyle mevcut siyasal sistemlerin yeniden tasarlandığı bir dünya düzeni inşa edilmeye başlanmıştır. Küreselleşme bir taraftan Batı merkezli modernleşme süreçlerinin tüm dünyada egemen olmasına yol açarken (Hülür, 2000a), yerel kültürel gelenekleri tehdit etmekte ve dönüştürmektedir (Hülür, 2000b). Diğer taraftan, “küreselleşme, kuramsal ve ideolojik dayanaklarını; çeşitliliği, farklılığı, yöreselliği ve çoğulculuğu öne çıkaran postmodern teoriden ve kimlikleri benzerliklerden ziyade, farklılıklar üstüne inşa etmeye kalkışan çokkültürcü politikalarından almaktadır” (Duman, 2009, s. 96). Küreselleşme olgusu bu anlamda postmodernizm ile eşgüdümlü çalışan bir mekanizmanın ortak çarklısı gibidir. Bu minvalde, “postmodernizm ve küresellik tartışmalarıyla yükselen bir değer olarak ortaya çıkan kültürel çoğulculuk, sosyal bilimlerde, medyada ve siyaset çevrelerinde modernitenin sorunları için bir çözüm olarak algılanmış ve kıymetlendirilmiştir” (Akça, 2013, s. 478). Ulus-devlet yapılanmaları ortaya çıkan yeni durumda ayakta kalmak, birlikteliklerini korumak adına çözümler üretmek durumunda kalmışlardır.

Küreselleşme, devlet, toplum ve toplum içindeki farklılıkları ele alan çalışmalar, çokkültürlülük araştırmalarıyla başka bir boyuta taşınmıştır. Uluslararası literatürde bu alana dair sayısız çalışmaya ulaşmak mümkündür. Türkiye’de de bu alanda farklı bakış açılarından oluşan birçok çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalar arasında, Aliye Çınar’ın (2016) *Çokkültürlülük Efsanesi*, Celalettin Yanık’ın (2012) *Dünyada ve Türkiye’de Çokkültürlülük*, Ömer Say’ın (2013) *21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük ve Etnisite*, Fahri Atasoy’un (2005) *Küreselleşme ve Milliyetçilik*, Mehmet Ali Ağaoğulları’nın (2006) *Kral-Devletten Ulus-Devlete* gibi eserleri sayılabilir.

Gürsoy Akça, İkbal Vurucu ve Ayça Günkut Vurucu’nun editörlüğünü yaptıkları ve 23 özgün çalışmadan oluşan *Doğudan Batıya: Devletler, toplumlar, farklılıklar* adlı eserde ise çokkültürlülük, farklılaşma, etnisite, milliyetçilik ve demokrasi gibi kavramlar Doğu ve Batı

Kitap incelemesi

Book review

Geliş - Submitted: 18/09/2020

Kabul - Accepted: 27/12/2020

Atıf – Reference: Dönmezçelik, Ö. (2020). Ayça Günkut Vurucu, Gürsoy Akça & İkbal Vurucu (2015). *Doğudan Batıya: Devletler, toplumlar, farklılıklar. Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, Gürsoy Akça Özel Sayısı, 5, 235-243.*

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. E-posta: omer.donmezcelik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9605-0998

toplumlarının mukayesesi ile Türkiye'deki durum incelenmiştir. Kitabın üç editöründen biri olan İkbâl Vurucu, *2023 Dergisi*, *21. Yüzyıl Dergisi*, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi*, *Türk Yurdu*, *BAL-TAM* ve *Turan Dergisi* gibi çeşitli yayın ve kuruluşlarda çalışmalar yapmıştır. Vurucu, farklılıklar konusunu etnik sosyoloji, aydın sosyolojisi, bilgi sosyolojisi ve Türk dünyası üzerine yaptığı çalışmalar çerçevesinde incelemiştir. Kitabın diğer editörü Ayça Günkut Vurucu ise sosyoloji alanında çalışmalarıyla ön plana çıkmaktadır. Vurucu, özellikle günümüzde siyasal ve toplumsal gündemi sıklıkla meşgul eden etnik sosyoloji, kadın sorunları ve sokak çocukları gibi konularda çalışmalarda bulunmuştur. Akademik çalışmalarını Gazi Üniversitesi'nde sürdüren ve Kafkas Araştırma Kültür ve Dayanışma Vakfı (KAFDAV) tarafından yayınlanan *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu (Muş İli Örneği)* adlı esere "Kafkas Kökenli Halklarda Kimlik ve Değişim" (2015) başlıklı makalesiyle katkı sunan Ayça Günkut Vurucu, editörlüğünü yaptığı *Doğudan Batıya Devletler, toplumlar, farklılıklar* kitabının basımını göremeden yakalandığı hastalık nedeniyle 15 Haziran 2015'te hayatını kaybetmiştir.

Kitabın editörlerinden biri olan Gürsoy Akça, çalışmalarını en son Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Doç. Dr. Olarak sürdürürken Aralık 2019'da geçirdiği ani rahatsızlık sonucu vefat etmiştir. Gürsoy Akça, Osmanlı toplum yapısı, imparatorluktan cumhuriyete ekonomik, siyasal ve hukuksal değişim, ulus-devlet, çokkültürlülük, küreselleşme, modernizm ve postmodernizm konularında makaleler ve kitaplar üretmiştir. *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İktidar* (Akça, 2010), *Klasik Osmanlı Çağında Tarih Meşruiyet ve Rüya* (Akça & İnce, 2015) adlı kitapların yazarı ve *Savaş ve Toplum: Savaş Üzerine Yazılar* (Akça & Vurucu) ve *Doğudan Batıya: Devletler, Toplumlar, Farklılıklar* (Günkut, Akça & Vurucu, 2016) adlı derleme kitapların editörü olan Akça bu eserleriyle sosyoloji alanına önemli katkılar sağlamıştır. Akça'nın bu eserlerinin dışında akademik alanda yayınlanmış birçok makalesi de bulunmaktadır. "Ahilik Geleneği ve Günümüz Fethiye Esnafı", "Ahilik ve Türk Sosyo-Kültürel Hayatına Katkıları", "Fütüvvetçilikte ve Türk Fütüvvetçiliğinde (Ahilik) İdeal İnsan", "Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik) ve Ahlâkı" makalelerinde Türk ahilik teşkilatının tarihsel altyapısı, kuruluşu, Türk devletlerinde toplumsal yapıyı nasıl etkilediği ve günümüze yansımalarını ele alan Akça, Osmanlı tarihi konusunda da bir dizi makale yayınlamıştır. Söz gelimi Akça, "Osmanlı Millet Sisteminin Dönüşümü" adlı makalesinde Osmanlı Devleti'nde millet sistemini incelemiş, devlette yaşanan çözülme süreci ve bu süreci etkileyen dinamikler ile çözüm arayışları bağlamında Osmanlı toplum yapısını analiz etmiştir.

Demirpolat ve Akça (2009) "Osmanlı Toplumunda Devlet ve Ulema" başlıklı çalışmada, devlet ile ulema arasındaki ilişkiyi, Türk devletlerinde eğitim sistemine dair değerlendirmeler ışığında incelemişlerdir. Bu çalışmada, patrimonializm tartışmaları çerçevesinde, Osmanlı devletinin doğası ve devletin toplumun diğer kesimleri, özellikle ulema sınıfıyla ilişkisi değerlendirilmiştir. "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema" (Demirpolat & Akça, 2008) başlıklı diğer bir makalede ise modernleşme olgusu karşısında Osmanlı'da ulema sınıfının konumu ve sergilediği tutum irdelenmiş, böylece Osmanlı'da modernleşmenin temel dinamiklerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Günümüz Türkiye'sinin küreselleşmeyle beraber yaşadığı kimi çalkantılı süreçlere ışık tutması bakımından, Doğu-Batı medeniyetleri konusunu tarihsel süreci dikkate alarak incelemeye çalışan "Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek" (Akça & Hülür, 2004) başlıklı makalede ise Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Doğu ve Batı kavramlarının nasıl anlaşıldığı, günümüzde küreselleşmenin, sömürgecilik ve Batı hegemonyası açısından Osmanlı'nın son dönemindekinden farklı sonuçlara yol açıp açmadığı tartışılmıştır.

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş her ne kadar siyasal anlamda yeni bir sistemin benimsenmesini beraberinde getirirse de toplumsal ve kültürel açıdan kopuşun değil sürekliliğin

olduğu söylenebilir (Hülür & Demirpolat, 1999). Akça, Batılılaşmanın ve modernleşmenin etkisiyle Osmanlı sisteminde meydana gelen büyük değişimleri irdeleyen çok sayıda çalışma yapmıştır. Bunlar arasında, imparatorluk döneminden cumhuriyet dönemine kültürel, siyasal ve ekonomik süreçlerle birlikte ulusçu akımların gelişmesinin ve bu açıdan tarihsel sürecin dinamiklerinin ele alındığı “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’te Siyasal Bütünlük ve Ulusalcılık Söylemi” (Hülür & Akça, 2007) ve “İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Toplum ve Ekonominin Dönüşümü ve Merkezileşmenin Dinamikleri” (Hülür & Akça, 2005) adlı makalelerde Osmanlı mirası, devlet yapılanmasından ulus-devlet yapılanmasına geçiş ve bu geçiş sonrası siyasal birlikteliği sağlayan siyasal söylem ile demokratik yapıya tesir eden merkezileşme konularına değinmiştir. Bunun yanında Akça, günümüz toplumlarında yaşanan temel süreçlerle ilgili çalışmalar yapmıştır. Küreselleşme, modernizm, postmodernizm, çokkültürlülük ve çoğulculuk gibi konular üzerinde de kapsamlı çalışmaları bulunan Akça, “Moderninden Postmoderne Kültür ve Kimlik” (Akça, 2005a), “Postmodernite ve Ulus-Devlet” (Akça, 2005b), “Küreselleşme ve Ulus-Devlet” (Akça, 2003b) adlı makalelerde kültür ve kimlik kavramlarını modernizm ve postmodernizm tartışmaları açısından incelemiş, küreselleşme sürecinin ulus-devletlerle ilişkisini kültür, yerellik ve evrensellik ekseninde ele almıştır.

Gürsoy Akça toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik koşulların hukukla ilişkisini ele aldığı çalışmalar yapmıştır. Kuruluşundan reforma ihtiyaç duyup, yıkılma evresine girdiği döneme kadar Osmanlı sistemi ve ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde modernizmin etkileri, “Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo-Politik Dinamikleri” (Akça & Hülür, 2006) ve “Tanzimat’tan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi” (Akça & Hülür, 2007) başlıklı çalışmalarda ele alınmıştır. Toplumsal alanda ortaya çıkan değişimlerin hukuksal alanda nasıl yansıma bulduğu ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan hukuksal yenilikler bu çalışmaların temel konusunu oluşturmaktadır.

Gürsoy Akça’nın editörleri arasında yer aldığı *Doğudan Batıya: Devletler, Toplumlar, Farklılıklar* adlı eser, modernizmin genel eleştirisinin yanında postmodernizmin günümüz dünyasında milli kimlikleri sarsan etkilerine yönelik ciddi tartışmalara yer vermekte, Doğu ve Batı medeniyetleri örneklerle somutlaştırılmakta ve Türkiye’deki milli kimlik tartışmalarını bu ekseninde değerlendirmektedir. Kitap çokkültürlüğü her ne kadar Batı ve Doğu ayrımıyla bir incelemeye tabi tutsa da içeriğindeki tüm çalışmalarda kültürel gelişim sürecinde Batı’nın siyasal, ekonomik yetkinliği üzerine değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Bu durum modernleşmeyi Batı’nın bu yetkinliğine “ayak uydurmanın” bir aracı haline getirmiştir. Küreselleşme süreci bu ayak uydurmayı hızlandırmış, modern dünya sisteminin ekonomik gerçekliği olarak tanımlanabilecek (Akça, 2003b) kapitalist dünya sisteminin yerleşmesine aracılık etmiştir. Dolayısıyla, “modernleşme, Doğu-Batı gibi farklılaşmaların bir karşılaşmasından öte bir anlam kazanarak dünya ölçeğinde geçerliliğe sahip yeni bir kültürel düzeyi yakalama çabalarının ifadesi” olarak görülmelidir (Akça & Hülür, 2004, s. 261). Bu anlamda değerlendirildiğinde *Doğudan Batıya: Devletler, Toplumlar, Farklılıklar* kitabının Doğu ve Batı imgelemine küreselleşme tartışmaları bağlamında yeniden düşünmeye teşvik ettiği söylenebilir.

Yapıcı bir üslubun kullanıldığı eserin ana konusunu milli kimlikler ile çokkültürcülük arasında yaşanan politik ve teorik mücadele olarak açıklamak yanlış olmayacaktır. Bu iki saik arasındaki mücadele; ulus-devletlerin toplumsal ve siyasal bütünleşmeyi tesis etmek için attığı adımlar ile toplumlar içinde yaşayan farklı unsurların kendilerini kabul ettirmek adına attığı adımlar arasındaki toplumsal, siyasal ve ekonomik çatışmayı içermektedir. Bu bağlamda kitapta çokkültürcülük çerçevesinde farklılıkların devletler tarafından tanınmasının toplumsal birlikteliği pekiştirip pekiştiremeyeceği sorunsalı tartışmaya açılmıştır. Bu sorunsalın temel dayanakları ise küreselleşmeye ve onun bir çıktısı olan postmodernist toplum dinamiklerine dayanmaktadır. Postmodernist toplum dinamikleri, benzerlik ve farklılıkların birlikte olabildiği,

modernizmin tek tipleştirici unsurlarına karşı çıkılan bir bilinç seviyesini benimsemektedir. Uzlaş, düzen, bütünlük ve istikrar gibi modernizmin normu olan kavramlar ve bu kavramlara dair uygulamalar postmodern toplum dinamiklerince reddedilmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak toplumsal bütünlüğü sağlamak adına farklılıkların ihmal edilebilirliği düşüncesinin de reddedildiği söylenebilir. Dolayısıyla farklılık mutlak gerçeklik olarak özümsemiştir.

Yeni toplumsal dinamikler, toplumsal alanın çoğul niteliğini ortaya koymasından açısından önemli olsa da bahsi geçen dinamiklerin etkisi göz önüne alındığında hem kültürel özgünlüklerin yansıtılmasına olanak tanımanın hem de toplumsal bütünlüğü perçinlemeye çalışmanın nasıl mümkün olacağı kitabın asıl tartışmaya açtığı temel sorun olarak dikkat çekmektedir. Kitabın genelinde tartışmaya açılan bir başka sorun ise, etnikleşmenin boyutları ve toplumlar için arz ettiği anlamın kavranmasına yöneliktir. Etnikleşme sorunu bu bağlamda çokkültürlük kavramıyla beraber ele alınmıştır. Özellikle soğuk savaş sonrası oluşan küresel dünya ekseninde, liberal düşüncenin yarattığı toplumsal, siyasal ve ekonomik sistemin farklılıkları bir potada eritmede başarılı olmadığının altı çizilmiştir. Böylece çokkültürlülük kavramının da bu anlamda mutlak iyi olarak kabul edilmesinin tartışmalı olacağı savunulmuştur.

Üç bölümden oluşan kitabın “Doğudan” isimli ilk bölümünde Doğu medeniyetlerinde çokkültürlülüğün etkilerini ele alan 8 çalışma yer almaktadır. Turgay Düğen tarafından kaleme alınan “Siyasi Küreselleşme Bağlamında Doğu’da ve Batı’da Devlet Algılamalarının Kökleri” adlı çalışmada Soğuk Savaş sonrası dünyanın iki farklı ideolojik eksene ayrılmasına rağmen, farklılıkların daha belirgin hale geldiği anlatılmaktadır. Siyasal küreselleşmenin Batı’dan Doğu’ya yayılan rüzgârının tüm dünyada tek sistemli bir yönetim yapısını teşvik etmesi, çalışmada devletlerin tarih içindeki algılanma hallerinin incelenmesini zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, küreselleşmenin başat unsuru olan Batılı liberal demokrasinin işlediği Batılı devlet algısı ile Doğuda geniş bir coğrafyayı uzun yıllar boyunca yönetebilme gücüne erişmiş Türk devlet geleneği karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Sonuç olarak, her iki devlet geleneğinin yaşadığı tarihsel kırılmaların günümüzdeki kültürel yansımalarının bir perspektifi yansıtılmıştır.

Ulus-devlet ve din arasındaki dengelerin siyasal ve toplumsal yapıyı ve bu yapılar içindeki farklı kültürel dokuları nasıl etkilediği konusunda özgün bir örnek sunan Gürcistan, kitapta Ali Asker tarafından “Gürcistan’da Din-Devlet veya Kilise-Siyaset İlişkinin Zorlukları” adlı çalışmada incelenmiştir. Gürcü kimliğinin oluşmasına tesir eden etmenlere değinilen çalışmada, Gürcistan’da yer alan farklı toplulukların tarihi arka planı detaylı olarak anlatılmıştır. Gürcü Ortodoks Kilisesi’nin Gürcü kimliğinin oluşmasında ve bu kimlikten bağımsız farklı topluluklara yaklaşımda nasıl etkili olduğu ve devlet ile girdiği otorite mücadelesine değinilen çalışmanın satır aralarında Gürcü Kilisesi’nin bilinmeyen özelliklerine ulaşılabilmektedir.

Gürsoy Akça ve İkbâl Vurucu’nun (2016a) “Çokkültürlülük Tartışmaları, Toplumsal Bütünlük Kaygısı ve Yeniden Milletleşme-Kazakistan Halkı Asamblesi Örneği” başlıklı çalışması ise küreselleşme sürecinin Kazakistan’da bulunan etno-kültürel çoğulcu yapıya etkilerini Kazakistan Halkı Asamblesi (KHA) örneği açısından incelemektedir. Çalışmada Kazakistan özelinde incelenen hususlar çerçevesinde, KHA’nın farklılıkları çatışma unsuru olmaktan çıkartan bir model olarak kullanılması, ne Batı medeniyetinde kimi zaman yaşanan farklılıkları yok etmek ne de aşırı derecede ön plana çıkarmak isteyen politikalara benzemektedir. Çalışmada bu açıdan ulus-devlet ve küreselleşmeci anlayışların birbirlerine karşı savundukları argümanlara dair önemli tespitler yapılmaktadır. Ulus-devlet örgütlenmelerine dair eleştirilerde homojenliğin ana konu olduğunu, küreselleşmeci görüşlerde ise çokkültürlülük konusunda devletlerin toplumsal bütünleşmeyi nasıl sağlayacağını tartışıldığını hatırlatan Akça, küreselleşmeyle beraber ortaya çıkan dinamiklerin ulus-devlet yapılarının adeta altını oyduğunu savunarak tüm çevreleri, küreselleşmenin ayrışmayı

tetikleyen sözde çözüm önerilerine karşı çıkan bir tavır sergilemeye davet etmektedir. Akça ve Vurucu'ya (2016a, s. 79) göre, “farklılıkları siyasal yapıya eklemleyen vatandaşlık ve vatandaşlığı destekleyen ideolojinin arkasında durmaktan başka yol bulamayan sosyal bilimciler ve sosyal politika oluşturucuları, küreselleşme söylemini karşılıklarına almaksızın, iç bütünlüklerini oluşturma ve sürdürme eğilimindedirler. Bütünleşme adresi ise, yine ulus yapılanması gözükmemektedir.” Bu açıdan Akça ve Vurucu'nun Kazakistan örneğinde sunduğu, özgün bir nitelik taşıyan modele ait detaylar, çokkültürlülük çalışmaları açısından da özgündür.

“Türkistan'da Etnik Milliyetçilik: Özbekistan Örneği ve Alternatif Olarak Muhalif Lider Muhammed Salih” başlıklı dördüncü kısımda ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türkistan'da kurulan devletlerden biri olan Özbekistan'da özellikle Kırgızistan ile yaşanan etnik milliyetçilik temelli sorunlar tarihsel süreç çerçevesinde incelenmiştir. Ali Emre Uslu bu çalışmada, Özbekistan'ın bağımsızlık sürecinde ön plana çıkan muhalif lider Muhammed Salih'in hayatını, bağımsızlık için verdiği siyasi mücadeleyi, Türk dünyası adına Orta Asya'ya ve bu coğrafyanın sorunlarına bakışını incelenmiştir. Çalışma, Salih'in Özbekistan'ın bağımsızlığı adına bugüne kadar hiçbir araştırmada yer verilmeyen çalışmalarına, özellikle kaleme aldığı *Yolname* isimli kitabından örneklere yer verilmesi açısından önemlidir.

Doğu dünyasına ait birinci bölümün çalışmalarından biri de “Güney Azerbaycan Türklerinin Kimlik ve Uluslaşma Meselesi” başlığını taşımaktadır. Ümit Nazmi Hazır tarafından kaleme alınan çalışmada uluslaşma, ulus-devlet ve etnisite gibi kavramlar bağlamında Azerbaycan Türklerinin kimlik ve ulus tanımı konuları üzerinde durulmuştur. Güney Azerbaycan Türklerinin tarihsel süreçte özellikle Soğuk Savaş dönemi ve küreselleşmenin yaygınlaşması sonrası İran'a karşı verdikleri kimlik mücadelesinin anlatıldığı çalışmada, Güney Azerbaycan Milli Hareketinin yükselişi ile Kafkasya ve Ortadoğu'nun geleceğinin nasıl etkileneceği, Türkiye'nin etnik ve kültürel bağları nedeniyle İran ve Azerbaycan arasında önemli bir köprü görevi görmesi gerektiğine yönelik önemli tespitler dikkat çekicidir.

Kitapta öne çıkan çalışmalardan biri Hasan Oktay tarafından kaleme alınmıştır. “Ermenistan'da Türk ve Türkiye Algısı” başlıklı çalışmada Oktay, Ermenistan'ın Rusların jeopolitik bir strateji olarak Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturduğu Güney Kafkasya kuşağının Gürcistan'la beraber ortasında yer aldığını ve bir proje devleti olarak kurulduğunu savunmaktadır. Oktay'ın proje devletten kastı ise, Ermenistan'ın Güney Kafkasya'nın ortasında, Türkiye ile Orta Asya'da bulunan Türkistan coğrafyası arasında tampon devlet olarak yer almasıdır. Oktay böylece Türk dünyasının birliğinin önüne geçen bir devlet olarak Ermenistan'ın Sovyet halklarının barışına katkı sağlayacağını planlandığını ve günümüz Ermeni devletinin temellerinin makro milliyetçi nosyonlarla atıldığını belirtmektedir. Çalışmada Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkiler ve yaşanan sorunlar üzerine değerlendirmeler yapan Oktay bu bölümde, Ermenistan-Türkiye sınır kapısının açılması ve iki ülke gençlerinin kafalarındaki algılar konusunda yapılmış iki ankete yer vermiştir.

Nurbek Khairmukhanmedov'un “Orta Asya Cumhuriyetlerinde Bağımsızlık Sonrası Ulus-Devlet Oluşum Süreci ve Meseleleri” başlıklı çalışması Orta Asya ülkelerinin ulus-devlet olma aşamaları, bu ülkelerin kendi iç meseleleri ve Rusya'nın egemenlik amacının bir parçası olan politikaları incelenmektedir. Çokkültürcü teorisyenlerin temel tezi, ulus devletlerin modernizm akımının akılcılığı öne alan evrenselci ve bütünlükçü normlarından beslenerek homojen bir toplum inşa etmeye çalışmalarıdır. Türkistan coğrafyasındaki ülkelerin bağımsızlık sonrası ulus-devlet kurma çalışmaları bu tezden bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda, Türkistan coğrafyasında yer alan devletlerdeki toplumsal farklılık içeren unsurlar da bütünlük adına dönüştürülmüşlerdir. “Bu anlamda vatandaşlık, kültürel farklılıkların ikincilleştirilip siyasal bağlılığın kimlik yoluyla ortaya çıkarılması yoluyla işleyen bir tek tipleştirme. Öyle ki vatandaşlık üzerinden devlet, egemenliği altındaki herkesi

‘vatandaşlıkta’ birleştirmiş ve yalnızca bu kimliği muhatap almakla öteki aidiyetleri önemsizleştirmiştir” (Akça, 2013, s. 478). Khairmukhanmedov da çalışmasında ulus-devlet süreçlerinin tarihten günümüze gelişimini anlatmakla beraber, Türkistan’da yaşanan bağımsız devlet oluşumlarında ortak dil, kültür, tarih ve köken gibi öğelerin etkisini vurgulamış, anayasal vatandaşlık kavramı üzerine yapılan tartışmalardaki dönüşümü anlatma gayreti içinde olmuştur.

Koloncilik ve sömürgeciliğin kökenlerinin ve zaman içinde nasıl değişime uğradığı üzerine Emete Gözügüzelli’nin Kıbrıs örneği bağlamında ele aldığı çalışması, kitapta dikkat çeken kısımlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Kıbrıs’ta Kolonyal Hukuk Süreci, Yaşanan Dönüşümler ve Etkileşimler” başlıklı çalışmada, koloncilik ve sömürgeciliğin yaşadığı dönüşümün, post-kolonyal dönem çerçevesinde emperyalizm ile uluslararası sistemin başat unsuru olarak devam ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yazar “Koloncilik Hukuksal Dönüşümü” argümanını Kıbrıs örneğiyle okuyucunun dikkatine sunmakta ve koloncilikte sömüren-sömürülen ilkesinin hukuksal yapı çerçevesinde nasıl şekillendirildiğine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Gözügüzelli’nin çalışması, Ortadoğu’da yıllardır, Suriye’de 2011’den beri devam eden çatışma ortamı ve Doğu Akdeniz’de son aylarda yaşanan gerilimlerin ana sebebi sayılabilecek sömürgecilik ve emperyalizmin yayılmacı politikalarına hukukun ve diğer evrensel değerlerin nasıl alet edildiğine mercek tutması ve kitleleri bu konu üzerinde düşünmeye davet etmesi açısından dikkat çekicidir.

Kitabın “Batıdan” başlıklı ikinci bölümünde ise, Özellikle Avrupa coğrafyasında farklılıklara yönelik uygulamaların perspektifi çizilmeye çalışılmıştır. 6 çalışmanın yer aldığı bu bölümde; Sırbistan, Kosova, Almanya, Bulgaristan ve genel anlamda Avrupa Birliği (AB) araştırma konusu olarak ele alınmıştır. İkinci bölümün ilk çalışması, jeopolitik konum olarak her etnik grubun kültürel, tarihsel ve dini kaynaklara dayanan bir milliyetçilik anlayışına sahip olduğu Balkanlar’a ilişkindir. Bu bölgeyi Sırbistan örneğiyle inceleyen Gözde Kılıç Yaşın “Mitler ve Milliyetçilik: Sırp Milliyetçiliği” başlıklı çalışmasında, aynı toprak parçası üzerinde hak iddia eden farklı grupların varlığının, Balkanlar’da yüzyıllardır süregelen sorunların ana nedeni olarak açıklanmaktadır. Yazara göre, Balkanlar’da tek bir doğru, tek bir gerçek, tek bir tarih bulunmamaktadır. Bu anlamda Sırp milliyetçiliği üzerinde belirleyici görünen küreselleşme, Sırp Ortodoks Kilisesi, AB’nin etkisi ve dolayısıyla siyasal konjonktür çalışmada tarihsel bir süzgeçten geçirilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Kitapta Aynur Lahi’nin yazdığı “Self-determinasyon Hakkı Çerçevesinde Kosova’nın Bağımsızlık İlanı ve Uluslararası Adalet Divanı Kararının Değerlendirmesi” başlıklı çalışmada ise, uluslararası hukukta “dinamitlerle yüklü bir kavram” olarak tanımlanan (Arsava, 2009, s. 1) self-determinasyon kavramı çokkültürlü toplumsal yapılar bağlamında ele alınmıştır. Kosova örneğinin incelendiği çalışma okuyucuya, halkların kendi kaderini tayin hakkı olarak tanımlanan self-determinasyon kavramı, türleri ve hukuki metinlerde kavrama hangi açılardan yaklaşıldığı hakkında detaylı bilgi edinme olanağı sunmaktadır.

Modernizm özü itibariyle, toplumsal ve siyasal alanı adeta sistematize edilip, biçimlendirilebilir bir oyun sahası olarak görmektedir. Bunu yaparken inanç ve duyguların üstünde görülen akıl ve aklın egemenliğini savunan ilkeler esas alınmıştır. Modernizmin bu düsturunun taşıyıcısı olarak ön plana çıkan Batı medeniyeti ise bu anlamda özellikle 20. yüzyıl başlarında ciddi bir sınav vermiştir. 2. Dünya Savaşı yıllarında Almanya’da yaşanan Yahudi soykırımı, bu anlamda modernizmin modellemelerinin sarsılması ve hatta başarısız olmasının örneği olarak değerlendirilebilir. Kitapta, Mehmet Şükrü Güzel tarafından kaleme alınan “Almanlara Yapılan Etnik Temizlik” başlıklı kısım, savaş yılları ve sonrasında sivil halkın uğradığı kırımları Almanya örneği üzerinden değerlendirmektedir. Güzel, Almanya’da savaş sonrası azınlıkların durumu ve konumunu, etnik kimlik sorununu, zorunlu göçleri, sürgünler ve tüm bunların sonucunda ortaya çıkan nüfus iddialarını ayrıntılı bir analize tabi tutmaktadır.

Millet, milliyet, anayasal vatandaşlık, çokkültürcülük kavramları semantik olarak evrensel nitelik gösterse de özellikle siyaset bilim alanında, kullanıldığı ülkenin toplumsal ve

siyasal kültürüne göre içerik farklılığı gösterebilmektedir. Mustafa Onur Tetik “Amerikalı Siyaset Bilimcilerin Gözünden Millet ve Vatandaşlık Meselesi-Muqtedar Khan ve Julio Carrion ile Mülakat” başlıklı çalışmasında millet ve vatandaşlık kavramlarının Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Türkiye açısından nasıl değerlendirildiğini ABD’li Siyaset Bilimciler Muqtedar Khan ve Julio Carrion ile yaptığı röportaj ile ortaya koymaya çalışmıştır. Yazar bu yöntemi, kişisel ve yerel algı kalıplarından sıyrılmak ve vatandaşlık kavramına ABD’de nasıl yaklaşıldığını açıklayıp Türkiye ile karşılaştırmak amacıyla yapmıştır. ABD örneği ile toplumsal bütünleşme ve uyuma seçenek oluşturabilecek unsurları düşünmeye teşvik eden çalışma; aynı zamanda Türkiye ile ABD arasında vatandaşlık, milli kimlik ve millet bilinci konusunda benzerlik ve farklılıkların anlaşılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

AB son yıllarda giderek derinleşen bir krizin eşiğinde yer almaktadır. Devletler arasıçılık ve ulusüstüçülük tartışmaları, 2008 Euro krizi, 2016 Brexit oylamasının yanında Covid-19 salgını sonrası başta İtalya olmak üzere birçok ülkenin birlikten yeteri kadar destek almaması AB’de son dönemde kriz yaratan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üst üste yaşanan bu krizler nedeniyle pek çok AB üyesi ülke, birlikten ayrılmayı gündemlerine almayı düşünmektedir. Eserde, Sezgin Mercan AB’de ekonomik ve sosyal anlamda derinleşen krizlerin Avrupa’da yaşayan farklı etnik unsurlara yansımalarını “Etnik Ayrışma Pahasına Avrupa Birliği” başlıklı çalışmada incelemektedir. Mercan, AB’deki ayrılıkçı hareketler üzerine önemli tespitlerde bulunarak, ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesi konusunu etnik ayrışma ve çokkültürlülük tartışmaları çerçevesinde ele almaktadır. Yazar, tarih içinde yaşanan örneklerle desteklediği çalışmasında ayrışmanın kökenlerine inmeye çalışmış, AB’nin etnik kimlikleri Avrupa kimliğinde eritmede ve bu kimlikleri ulusal kimliklerle kaynaştırmada ne kadar başarılı olduğunu sorgulamaktadır.

Todor Jivkov liderliğindeki Bulgaristan 1984-1989 yılları arasında Türk ve Müslüman azınlığa yönelik uyguladığı baskı ve şiddet içeren politikalarla 2. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da yaşanan en büyük zorunlu göçün müsebbibi olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Vildane Özkan Ahmadian Dishkedouki (Vildane Şabanova Alieva), “Bulgaristan’da İnsanlığa Karşı İşlenen Büyük Suçun Sadece ‘Asimilasyon’ Adı Altında Kınanması ve Devam Eden Mağduriyet” başlıklı çalışmasında, bu politikaların 11 Ocak 2012’de Bulgaristan Parlamentosu’nda kınanmasına dair bildiri taslağının içeriğini analiz etmiştir.

Doğu’dan Batı’ya: Devletler, Toplumlar, Farklılıklar eserinin “Ülkeden” başlıklı üçüncü bölümü, Türkiye’de çokkültürlülük bağlamında toplumsal farklılıklara yaklaşımı ele alan 9 kısımdan oluşmaktadır. Kitabın bu bölümüne, Fırat Kargıoğlu, “Güncel Carl Schmitt Okumaları”; Gürsoy Akça & İkbâl Vurucu, “Anadilinde Eğitim Hakkı ve Ulus Devlet Sistemlerinde Uygulanabilirliği”; Ali Güler, “Demokrasi ve İnsan Hakları Bakımından Küreselleşme, Merkezi/Üniter-Milli/Ulus Devlet ve Azınlık Hakları” çalışmalarıyla; Ayça Günkut Vurucu, “Muş’taki Çerkezlerde Dil ve Kimlik Durumu”; Gürsoy Akça, “Çokkültürlü Eğitim ve Toplumsal-Siyasal Sonuçları: Görüşler, Uygulamalar ve Değerlendirmeler”; Çağrı Kürşat Yüce ise “Küresel Hâkimiyet Bağlamında Enerji Kaynaklarının Önemi” çalışmalarıyla katkı sunmuştur. Son olarak bu bölümde Çağhan Sarı, “Yalta Konferansı’nın Türk Basınında Değerlendirilmesi”; Müjdat Öztürk, “Siyasi Boyutları ile Misyonerlik Faaliyetleri”; Servet Avcı, “Terörizme Karşı Bir Türkiye Klasiği: Aydın ve Siyasetçi Trajedisi” başlıklı çalışmalarla Türkiye’de çokkültürlülüğün algılanması, anlamlandırılması ve değerlendirilmesi konusuna katkı sunmaya çalışmışlardır.

Özellikle Gürsoy Akça ve İkbâl Vurucu’nun (2016b) “Anadilinde Eğitim Hakkı ve Ulus Devlet Sistemlerinde Uygulanabilirliği” adlı çalışma, ulus-devletlerde kültür oluşumu, dil ve kültür ilişkisinin tek tipleştirme olup olmadığı, ana dilde eğitim hakkı tartışmaları, bu tartışmaların uluslararası statüsü ve ana dilde eğitimin ulus-devletlerde ne derece uygulanabilir olduğunu ele almaktadır. Ulus-devletin adeta çimentosu olan yurttaşlığın dille beraber bir kimlik oluşturucu etkisi olduğunu, bu bağlamda milletin siyasal kimliğinin ve milli kültürün

oluşturulmasında dilin etkisinin yadsınamayacağını dile getiren Akça ve Vurucu'ya (2016b, s. 493) göre, “dil bir bakıma pre-modern dönemin köle-efendi sistematiğine oturan toplumsal yapısının tasfiyesinin de gerçekleştiği simgedir; zira okullaşmayla dil, ulus-devletin egemenlik alanındaki bütün bireylere öğretilerek haklarının sahiplenilmesine imkân tanımıştır.” Ulus-devletlerde dil konusuna eğilimin eğitim ve çokkültürlülük açısından boyutuna dair bir vurgu yapan bir başka çalışma ise Akça tarafından kaleme alınan “Çokkültürlü Eğitim ve Toplumsal-Siyasal Sonuçları: Görüşler, Uygulamalar ve Değerlendirmeler” başlığını taşımaktadır. Çokkültürlülük düşüncesinin tarihsel bağlamını eleştirel bir analize tabi tutan Akça (2016), dil ve din eğitimi tartışmaları bağlamında çokkültürlü toplumlarda olunur kılınmaya çalışılan çokkültürlülük temelli eğitim anlayışının kültür ve politika açısından neticelerini değerlendirmiştir. Yaptığı değerlendirmelerde çokkültürcü eğitimin toplumsal ve kültürel anlamda uyumlu, birlikteliği perçinleyen bir etkisi olacağı yönünde beklentisi ve umudu olan görüşler olduğuna işaret eden Akça'ya (2016, s. 559) göre, “çokkültürlülük tecrübeleri ve tartışmaları çoğulluk vurgusu ile toplumsal bütünleşme arasından doğru orantılı bir ilişkinin her zaman gerçekleşmediğini ortaya koymuştur. Çokkültürlülük politikalarının ve uygulamalarının sosyal çözülmeye neden olabileceği tartışılmaktadır. Koşut olarak çokkültürcü bir eğitim sisteminin sosyal kesimler arasındaki ayrışmayı derinleştirebileceği değerlendirilmektedir.”

Son kertede çokkültürlülük, postmodern dünyanın bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır ve postmodernizmin farklılık, öteki gibi kavramlar çerçevesinde açtığı yol, ulus-devlet yapılarının tutkalı olan millet, milli kimlik gibi kavramların aşınmasına neden olmaktadır. Modernizm, akılcılığı yoğun olarak kullanıp, toplum üzerinde de baskın bir kültür oluşturarak farklılıkları bu baskın kültürün potasında eriterek tek tipleştirilmiş bir kitle yaratma politikası gütmüştür. Küreselleşmenin etkisiyle heterojen toplumsal yapıların olduğu devletler açısından baskın ve tek-tipleştirici bir kültür oluşturmak ise sorunlu bir hal almıştır. Bu durum, bir yandan milli kimliğini korumaya bir yandan da farklı alt kimliklerin varlıklarını devam ettirmeye çalışan devletler için toplumsal birliktelik ve aidiyet hissi yaratma açısından ciddi bir paradokstur. Bu paradoks, kitapta çokkültürlülük bağlamında adı geçen her devlet için kaçınılmaz bir sorun olmuştur. Bahsi geçen sorunu incelediğimiz bu eserde, Batılı ve Doğulu ülkelerde çokkültürlülüğün hangi elementlerle incelenip değerlendirildiği araştırılmıştır. Türkiye açısından ise çokkültürlülük, bulunduğu coğrafyadaki jeopolitik konumu da gözetilerek değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kral-devletten ulus-devlete*. İstanbul: İmge.
- Akça, G. (2003a). Ahilik geleneği ve günümüz Fethiye esnafı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 14, 209-219.
- Akça, G. (2003b). Küreselleşme ve ulus-devlet. *Selçuk İletişim Dergisi*, 3(1), 74-81.
- Akça, G. (2005a) Moderninden postmoderne kültür ve kimlik. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 1-24.
- Akça, G. (2005b). Postmodernite ve ulus devlet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 232-257.
- Akça, G. (2007). Osmanlı millet sisteminin dönüşümü. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 57-68.
- Akça, G. (2013). Devletler, toplumlar ve çoğulculuk tartışmaları: Gerçekler ve kurgular. *Yeni Türkiye Dergisi (Yeni Anayasa Özel Sayısı)*, 50, 478-491.
- Akça, G. (2016). Çokkültürlü eğitim ve toplumsal-siyasal sonuçları: Görüşler, uygulamalar ve değerlendirmeler. A. G. Vurucu, G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 539-562) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Akça, G. & Demirpolat, A. (2003). Heterodoxy-ortodoxy tartışmaları ve Türk fütüvvet teşkilatı (Ahilik). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, 203-214.

- Akça, G. & Hülür, H. (2004). Osmanlı-Türk düşüncesindeki Doğu-Batı imgelerini küreselleşme tartışmaları bağlamında yeniden düşünmek. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 259-282.
- Akça, G. & Hülür, H. (2006). Osmanlı hukukunun temelleri ve Tanzimat dönemindeki hukuksal yeniliklerin sosyo-politik dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 295-321.
- Akça, G. & Hülür, H. (2007). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e siyasal ve hukuksal yapının modernleşmesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 235-269.
- Akça, G. & Vurucu, İ. (2016a). Çok kültürlülük tartışmaları, toplumsal bütünlük kaygısı ve yeniden milletleşme – Kazakistan Halkı Asamblesi örneği. A. G. Vurucu, G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 77-106) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Akça, G. & Vurucu, İ. (2016b). Anadilinde eğitim hakkı ve ulus devlet sistemlerinde uygulanabilirliği. A. G. Vurucu, G. Akça & İ. Vurucu (Ed.), *Doğudan Batıya devletler, toplumlar, farklılıklar* (s. 471-497) içinde. İstanbul: Aygan Yayıncılık.
- Arsava, F. (2009). Self-determinasyon hakkı ve Kosova. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(17), 1-21.
- Atasoy, F. (2005). *Küreselleşme ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çınar, A. (2016). *Çokkültürlülük efsanesi*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2004). Ahilik ve Türk sosyo-kültürel hayatına katkıları. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 355-376.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2008). Osmanlı toplumunda modernleşme ve ulema. *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 119-132.
- Demirpolat, A. & Akça, G. (2009). Osmanlı toplumunda devlet ve ulema. *EKEV Akademi Dergisi*, 38, 1-10.
- Duman, M. Z. (2009). Küreselleşme, kimlik ve çokkültürlülük. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-112.
- Hülür, H. (2000a). Küreselleşme ve toplumbilimsel kuramlaştırma sorunu. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(2), 27-36.
- Hülür, H. (2000b). Toplumsal bilim söyleminde yerellik. *Selçuk İletişim Dergisi*, 1(3), 103-116.
- Hülür, H. & Akça, A. (2005). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e toplum ve ekonominin dönüşümü ve merkezileşmenin dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 17, 311-341.
- Hülür, H. & Akça, A. (2007). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e siyasal bütünlük ve ulusalcılık söylemi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 311-335.
- Hülür, H. & Demirpolat, A. (1999). Seçkincilik, aydın kimliği ve süreklilik. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5, 367-389.
- Say, Ö. (2013). *21. yüzyılda ulus, çokkültürlülük ve etnisite*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Yanık, C. (2012). *Dünyada ve Türkiye'de çokkültürlülük*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.